

Л. С. Павленко, В. Є. Коваленко

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Освіта в сучасному суспільстві виконує безліч функцій. Основною метою освітнього процесу є надання знань. Але, водночас, він має багато інших, не менш важливих завдань. Освітній процес повинен сприяти особистісному розвитку, забезпечувати приріст соціальних контактів та входження кожного учня в колектив. І кожна дитина має на це право. Діти з особливими освітніми потребами повинні мати ті ж можливості, що і звичайні діти. Ігнорувати їх потреби в освіті, виключати їх із суспільного життя означає – порушувати ті їх права, які від народження властиві всім людям. Тому включення всіх дітей в освітній процес являється важливим компонентом якісної освіти. Саме через вищезазвані причини в Україні почали активно впроваджувати інклюзивну освіту.

Особливості впровадження інклюзивної освіти в Україні були розглянуті в працях відомих вітчизняних науковців: В. Бондаря, О. Заярнюк, С. Здрагат, І. Іванової, А. Колупаєвої, Г. Кравченко, Н. Ліщук, І. Луценко, Ю. Найди, Л. Савчук, Н. Софій.

Після закріплення основних положень інклюзивної освіти на законодавчому рівні стало можливим її успішне впровадження в Україні. Вже станом на 1 березня 2011 року було створено 536 спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах, завдяки чому майже 130 тисяч дітей з особливими потребами охоплені інклюзивною освітою. В системі органів праці і соціального захисту населення на сьогоднішній день функціонують 55 дитячих будинків-інтернатів, в яких навчається понад 6,9 тисячі дітей-інвалідів [1].

Нині активно розробляють науково-методичне забезпечення сфери інклюзивної освіти. У Львові та Полтаві створено модельні центри запровадження інклюзивної освіти.

Інститут спеціальної педагогіки, який являється науковою установою Національної академії педагогічних наук України, досліджує проблеми освіти дітей з особливими потребами, обґрунтовує стратегічні напрями розвитку спеціальної психології та педагогіки, розробляє науково-теоретичну базу розвитку і впровадження інклюзивної освіти. Наприклад, Міністерством освіти і науки України затверджено ряд навчально-методичних посібників для батьків та вчителів:

Путівник для батьків з особливими освітніми потребами (А. Колупаєва, 2010) [7];

Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання (А. Колупаєва, Л. Савчук, 2011) [6];

Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка (А. Колупаєва, 2010) [8].

У системі Інститутів післядипломної освіти запроваджено навчальні програми: «Вступ до інклюзивної освіти», «Диференційоване викладання в інклюзивному класі», а також навчальну програму й навчально-методичний посібник «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі» (А. Колупаєвої, Е. Данілавічюте, С. Литовченко); навчальну програму та навчально-методичний посібник для педагогічних університетів «Основи інклюзивної освіти» (за заг. ред. д. пед. н., проф. А. Колупаєвої) [5; 6; 7; 8]

В той же час, не дивлячись на те, що відбувається активне впровадження системи інклюзивної освіти, зустрічається безліч перешкод. Головним негативним фактором є нестача фінансування інклюзивної освіти. Слід відмітити, що через відсутність окремого фінансування освіти для дітей з особливими потребами його не було закладено в бюджет. Через це постає проблема недостатнього матеріально-технічного та кадрового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів, таких як: відсутність спеціального допоміжного навчального обладнання, спеціально розроблених навчальних методик та програм інклюзивного навчання, недостатня кількість спеціально підготовлених фахівців для роботи з дітьми з особливими потребами.

На думку А. Колупаєвої, на сьогодні в Україні лише близько 20% загальноосвітніх шкіл є цілковито, а 45% – частково доступними для дітей з обмеженими фізичними можливостями. Тільки 32% професійних навчальних закладів обладнані пандусами, звуковою сигналізацією та інформаційними табличками [5].

Однією з основних проблем у сфері освіти дітей з особливими потребами є також відсутність послідовності в наданні освітніх та реабілітаційних послуг на всіх рівнях навчально-виховного процесу з обов'язковою психолого-педагогічною, медичною та фізичною реабілітацією. Також, на сьогоднішній день відсутня і класифікація психофізіологічних порушень, що визначала б з якими порушеннями діти можуть приходити до загальноосвітнього навчального закладу.

Окрім об'єктивних чинників, інтегрування дітей-інвалідів у суспільство ускладнює невідповідність суспільства до їх сприйняття. Зустрічаються випадки, коли дітям з обмеженими можливостями відмовляють у прийнятті до навчального закладу через упереджене ставлення до них керівників навчальних закладів. З іншого боку, до дітей з особливими освітніми потребами доволі часто виявляють надмірну турботливість, що відповідно до європейських стандартів не являється рівністю умов. Загалом, українському суспільству властивий низький рівень інформованості про інклюзивну систему освіти.

Ряд дослідників (А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда) вважає, що становлення та розвиток інклюзивної освіти в Україні пройшов декілька умовних етапів:

1991-2003 – стихійний або перехідний;
2003-2010 – інтеграційний;
2003-2010 – період «інклюзії» [5; 7; 8].

Саме ратифікація Конвенції ООН «Про права дитини» врегулювала право на освіту дітей з особливими потребами. У відповідності до положень Саламанкської декларації, почався процес формування державної законодавчої бази та відбулась популяризація міжнародних стандартів в даній сфері. Діяльність різноманітних міжнародних та всеукраїнських фондів, які було засновано протягом перехідного періоду, при підтримці багатьох державних органів забезпечили інтеграцію дітей з особливими потребами в освітній процес загальноосвітніх шкіл та зниження рівня сегрегації в Україні протягом періоду інтеграції. Правове визнання та поширення інклюзивна освіта отримала лише з настанням третього періоду.

Основним документом, що на сьогоднішній день регламентує процес втілення інклюзивної освіти в Україні є Конвенція розвитку інклюзивної освіти в Україні (2010 рік), яка спрямована:

- на формування нової філософії суспільства, спрямованої на позитивне ставлення до дітей з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю;
- на необхідності створення умов для реалізації державної політики в галузі забезпечення конституційних прав та державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами в сфері освіти;
- на вдосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, шляхом використання інноваційних технологій, інклюзивної освіти з використанням адаптованого міжнародного досвіду [1].

Суттєвий вклад в реконструкцію існуючої освітньої моделі внесли і різноманітні благодійні фонди та суспільні організації. Наприклад, діяльність Міжнародного фонду «Відродження» Інституту Відкритого Суспільства (1990 р.) спрямована на фінансове та організаційне сприяння становленню відкритого демократичного суспільства в Україні засобами підтримки значущих для цього суспільних ініціатив [3; 9; 10].

В межах діяльності Фонду в Україні була ініційована програма «Крок за кроком» (1996-1999 рр.), спрямована на втілення демократичних практик в систему дошкільної освіти, включення дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи [1].

На базі цієї програми та Міжнародного центру розвитку дитини було створено Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», діяльність якого базується на цінностях відкритого демократичного суспільства та спрямована на втілення інклюзивної освітньої моделі за активного залучення сім'ї дитини та громадськості шляхом проведення тренінгів для педагогів та представників громадських організацій. Діяльність цього Фонду полягає також в розробці та реалізації проектів, які спрямовані на забезпеченні рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей [1].

Суттєвий вклад в розвиток інклюзивної освіти внесли й інші суспільні організації – ERA (Європейська дослідницька організація), Асоціація батьків особливих дітей, спеціальні заклади та організації (Український інститут корекційної та реабілітаційної валеології, регіональні ресурсні центри інклюзивної освіти, інклюзивні центри творчого розвитку та ін.) [10].

Саме за підтримки різних всеукраїнських фондів в нашій країні відбувається втілення програм та проектів інклюзивної освіти. В 2001-2007 роках був проведений науково-педагогічний експеримент, в рамках якого діти з особливими потребами отримували освіту в загальноосвітніх школах, але, на відміну від інклюзивної освіти, для таких дітей не створюються додаткові умови навчання. В цьому експерименті взяли участь 23 загальноосвітні школи з 8 областей України, проект в цілому охопив 364 дитини з особливими потребами. В ході проекту спостерігались наступні позитивні зміни: а) активізація пізнавального процесу; б) підвищення рівня толерантного відношення до осіб з особливими потребами з боку всіх учасників педагогічного процесу [1].

За результатами проекту було підготовлено законопроект «Про спеціальну освіту». Програма «Інклюзивна освіта» спрямована на розробку ефективної моделі інклюзивної освіти. В рамках проекту Фонду «Крок за кроком» було реалізовано ще ряд проектів, які необхідно відмітити:

1) «Реалізація прав людини через рівний доступ до якісної освіти» (2001-2002 рр.)

2) «Змінимо світ для дітей з особливими потребами – крок до партнерства (2002);

3) «Адвокатство батьків – відстоювання права на інклюзивну освіту дітей з особливими потребами» (2003);

4) «Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами» (2005-2007 рр.);

5) «Втілення інклюзивної освіти в Україні» (2007 р.).

В цілому, програмою «Інклюзивне навчання» було охоплено 49 експериментальних класи в 20 експериментальних навчальних закладах, в яких отримували освіту 178 дітей з особливими потребами. Також в програмі взяли участь 4 інститути післядипломної освіти – 393 педагогічних працівників підвищили свій професійний рівень [1].

За участі Канадського агентства міжнародного розвитку та Міжнародного Фонду «Відродження» був розроблений та втілений канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Можна виділити основні задачі проекту:

- укріплення можливостей пілотних навчально-виховних та суспільних організацій в розвитку інклюзивної освіти;

- забезпечення належного рівня професійно-педагогічної підготовки вчителів для роботи в умовах інклюзивного класу;

- формування позитивного відношення до людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільстві.

В рамках цього проекту у Львівському педагогічному коледжі були включені в навчальний процес всіх спеціальностей спецкурси «Вступ до інклюзивної освіти», «Стандарти оцінки в інклюзивному класі», «Диференційоване викладання в інклюзивному класі». В навчальні курси загальної педагогіки та психології були інтегровані теми «Лідерство в інклюзивному класі» та «Менеджмент інклюзивної школи».

Зазначений проект дав можливість зосередити увагу державних органів на необхідності удосконалення умов навчання та забезпечення вільного доступу дітей з особливими потребами до шкільних приміщень, врахування їх потреб при будівництві, реконструкції, капітальних ремонтів споруд та навчальних приміщень.

На сьогодні інклюзивне навчання може здійснюватися за одним з напрямів:

- повна інклюзія, коли діти-інваліди з психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однолітками включаються до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу, при цьому вони мають одержувати корекційну допомогу за місцем навчання та проживання;

- комбінована інклюзія, за якої діти з близьким до норми рівнем психофізичного розвитку включаються до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу, у процесі навчання вони постійно одержують допомогу вчителя-дефектолога (асистента вчителя);

- часткова інклюзія, за якої діти з обмеженнями, які неспроможні нарівні зі здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, вливаються лише на частину дня до загальноосвітніх класів (груп);

- тимчасова інклюзія, за якої діти з особливостями потребами об'єднуються зі здоровими однолітками 2-4 рази на місяць для проведення спільних виховних заходів.

Повна та комбінована форми інклюзії дитини з особливими освітніми потребами прийнятні лише для дітей з високим рівнем психофізичного і мовленнєвого розвитку; часткова і тимчасова – доцільні для дітей з нижчим рівнем розвитку, в тому числі і для дітей з порушеннями інтелекту. Тобто для кожної дитини потрібно підібрати найбільш сприятливу для неї форму інтеграції, щоб не зашкодити їй.

Таким чином, проаналізувавши питання державної політики у сфері запровадження інклюзивної форми навчання та її сучасного стану, можна зробити висновок, що останніми роками в цьому напрямі досягнуто таких успіхів, а саме: на законодавчому рівні закріплено право створювати в загальноосвітніх навчальних закладах спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами; ухвалено ряд нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію норм та положень законодавства; активізовано розроблення науково-методичного забезпечення інклюзивної освіти.

Список використаної літератури

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php/go=Inklus>. – Назва з екрана. **2. Заярнюк О. В.** Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О. В. Заярнюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – №11. – С. 190–193. **3. Здрагат С. Г.** Інклюзивна освіта в Україні: рівень готовності / С. Г. Здрагат // Український соціум. – 2016. – №1. – С. 8–18. **4. Іванова І.Б.** Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів / І. Б. Іванова – К. : Логос, 2000. – 87 с. **5. Інклюзивна школа: особливості організації та управління:** Навч.-метод. посіб. / кол. авторів: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда. – 2-ге вид., стереот. – К. : ФОП І. С. Парашин, 2010. – 129 с. **6. Колупаєва А. А.** Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 273 с. **7. Колупаєва А. А.** Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – №2. – С.8–18. **8. Колупаєва А. А.** Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва. – Київ, 2010. – 96 с. **9. Ліщук Н. І.** Час діяти. Методичний посібник Житомир «Полісся» 2011 – 279 с. **5.** Інклюзивна освіта / Н. І. Ліщук. – Харків : Вид-во «Ранок», 2014. – 144 с. **10. Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні** / І. О. Луценко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – №4. – С. 8–17.

Павленко Л. С., Коваленко В. Є. Особливості впровадження інклюзивної освіти в Україні

У статті проаналізовано питання державної політики в сфері запровадження інклюзивної форми навчання. Зазначено успіхи, яких було досягнуто на законодавчому рівні та в розробці науково-методичного забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами. Вказано ряд навчально-методичних посібників та названо навчальні програми та проекти, що роблять вклад в реконструкцію існуючої освітньої моделі. Разом з досягненнями надано перелік основних проблем в цій сфері. Підкреслено відмінності між інтеграцією та інклюзією, проаналізовано форми інклюзивної освіти. Розглядаються можливі напрямки подальшого розвитку інклюзивного навчання в Україні.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, спеціальна освіта.

Павленко Л. С., Коваленко В. Є. Особенности внедрения инклюзивного образования в Украине

В статье проанализированы вопросы государственной политики в сфере внедрения инклюзивной формы обучения. Указаны успехи,

достигнутые на законодательном уровне и в разработке научно-методического обеспечения обучения детей с особыми потребностями. Указан ряд учебно-методических пособий и названы учебные программы и проекты, которые вносят вклад в реконструкцию существующей образовательной модели. Вместе с достижениями дан перечень основных проблем в этой сфере. Рассмотрены отличия в трактовании понятий «инклюзия» и «интеграция», рассматриваются формы организации инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями. Проанализированы возможные направления дальнейшего развития инклюзивного обучения в Украине.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, коррекционное образование.

Pavlenko L., Kovalenko V. Features of Introduction of Inclusive Education in Ukraine

The article analyzes the issues of state policy in the field of introduction of an inclusive form of education. The achievements, which were achieved at the legislative level and in the development of scientific and methodological support for the training of children with special needs, were noted. In addition to objective factors, the integration of disabled children into society complicates the lack of preparedness of society for their perception. A number of teaching aids are indicated and educational programs and projects that contribute to the reconstruction of an existing educational model are named. Together with achievements, a list of major problems in this area is provided. The distinction between integration and inclusion is emphasized.

The publication of domestic scientists in which identifies promising directions of development of education for children with various forms of violations of the physical and mental development are considered. It was established that full and combined forms of inclusion of a child with special educational needs are only suitable for children with high levels of psychophysical and speech development; partial and temporary - appropriate for children with a lower level of development, including for children with intellectual disabilities. Possible directions for the further development of inclusive education in Ukraine are considered.

Key words: inclusive education, children with special needs, special education.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.